

Gustav Olsson

Foderareal och djurtäthet i Torna och Bara härader 1570-1810

EN UNDERSÖKNING BASERAD PÅ LENNART ANDERSSON PALMS DATABASER

Den föreläsningsserie som Centrum för Öresundsstudier ordnade tillsammans med Kulturen under hösten 2019 hade som tema "Djuren! Våra moraliska och nationella gränser" och tog oss genom flera sekler med fisken, grisen, hästen och oxen som vägvisare. Under tecknad hade förmånen att få moderera föredragen om oxen och i samband med detta började jag fundera kring det lokalsamhälle som djuren hade verkat i. Vad visste vi egentligen om 1500-, 1600- och 1700-talets djurhållning i trakten kring Lund? Jag kände till att en forskargrupp vid Göteborgs universitet ganska nyligen hade sammanställt stora mängder historiska data för Sverige 1570-1810 och jag ställde mig frågan om det kunde vara möjligt att med hjälp av denna databas få närmare kunskap i ämnet.

Särskilt ställde jag mig frågan om databasen kunde belysa frågor kring foderareal och djurtäthet och framför allt kring oxarnas roll i omlandet kring Lund. Databasens uppgifter är, som de flesta kulturhistoriska data, summerad på socken och häradsnivå och jag valde därför att definiera "omlandet kring Lund" som Torna och Bara härader. De två häraderna motsvarar i stora delar dagens kommuner Lund, Staffanstorps, Lomma och Burlöv samt mindre, närliggande delar av Kävlinge, Sjöbo, och Svedala kommuner.

DATABASEN OCH KÄLLÄGET FÖR RESPEKTIVE ÅR

Den jordbruksstatistiska databasen har sammanställts i ett projekt vid Göteborgs universitet med finansiering från Vetenskapsrådet och Göteborgs universitet. Lennart Andersson Palm och forskare kring honom har samlat och bearbetat statistiska uppgifter för perioden 1570-1810. De gör nedslag med 60 års mellanrum och stannar alltså vid årtalen

1570, 1630, 1690, 1750 och 1810. För vart och ett av de fem årtalen finns materialet tillgängligt i en excel-fil och en tillhörande rapport där rapporterna publicerats under perioden 2012-2016. Det som gör databasen värdefull är att den för första gången gör data för hela Sverige tillgängligt för jämförelser över längre tid och jämförelser mellan regioner. Eftersom den ganska nyligen gjorts tillgänglig behöver forskningen granska den kritiskt och pröva till vad den kan användas.

De uppgifter som sammanställts är till stor del av agrarhistorisk (jordbrukshistorisk) karaktär – befolkning, åkerareal, odling, djurhållning, foderareal m.m. och de årtal som valts ut är sådana där källäget av olika skäl är tillfredsställande, eller i vart fall något bättre än annars. Eftersom åren är valda utifrån de rikssvenska källorna påverkas undersökningen för skånsk del av det faktum att Skåne vid de första två tidsskikten låg i Danmark och först vid de senaste två tidsskikten var fullt integrerat i Sveriges administrativa system.

Det nordiska sjuårskriget mellan Danmark och Sverige hade pågått 1563-1570 och vid freden i Stettin enades man om att Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän skulle fortsätta att tillhöra Danmark-Norge men också att Sverige mot en lösensumma om 150 000 riksdaler skulle få tillbaka sin öppning mot Nordsjön vid Älvsborgs fästning – den s.k. "Älvsborgs lösen". Till stor glädje för kommande historiker valde man att betala lösensumman genom att det lades en extra förmögenhetsskatt på befolkningen i Sverige. Därigenom registrerades dels alla hushåll och beskattningsbara individer i Sverige, dels deras egendom - bl.a. hur mycket boskap de ägde.

Årtalet 1570 har alltså valts eftersom det finns bra material i skatteunderlagen för Älvsborgs lösen. Nästa årtal har också delvis valts eftersom det finns ett bra material i skatteunderlagen. Under några år kring 1630 tog man ut en särskild förmögenhetsskatt i Sverige som baserades på hur mycket man sådde på sina åkrar och hur mycket boskap man ägde. Underlaget till denna skatt är de s.k. boskaps- och utsädeslängderna. Samtidigt inledde lantmäteriet sin verksamhet genom att upprätta kartor över ett stort antal byar i Sverige, kartor där man registrerade åkerarealen och ängsmarkernas avkastning. Efter en intensiv kartering av byar under 1630-talet kom arbetet att ta en något annan inriktning och först under 1680- och 1690-talen började man återigen att kartera byar i någon större omfattning. Detta var ett behov som bl.a. uppstod som en följd av att Karl XI i den s.k. reduktionen bestämde att kronan skulle ta tillbaka egendomar som hans företrädare skänkt till olika adelsfamiljer (Tollin 1991).

Statsförvaltningen fortsatte att generera bra källmaterial genom de årliga jordeböckerna som registrerade alla skattskyldiga jordägare och från 1734 kom den nya lagsamlingen "Sveriges rikes lag" med skyldighet att upprätta bouppteckning efter alla avlidna. I bouppteckningen registrerades bl.a. den avlidnes innehav av boskap och ibland även den säd som såtts ut på marken för att bli nästa års skörd och räknades som dödsboets egendom. Från 1757 gavs möjligheten att genomföra storskifte av jordbruksmarken i en by, något som innebar att marken fördelades på nytt mellan byns delägare så att de fick

Bild från Spjutseröd, Perstorp socken. Foto: Per Stjernberg, Kulturen i Lund.

färre stycken mark och en lång rad nya kartor med uppgifter om arealer och markanvändning upprättades under de kommande årtiondena. Det sista tidsskiktet är valt eftersom prästerna gavs i uppdrag att samla in ett underlag för jordbruksstatistik år 1805.

För 1570 och 1630 finns alltså bra siffror från skatteunderlagen och för 1630 och 1690 finns bra kartserier, liksom i stor utsträckning för de följande tidsskikten 1750 och 1810. För dessa senare finns också bouppteckningarna som ett allmänt spritt källmaterial. Underlaget till Älvsborgs första lösen var föremål för en stor sammanställning av statistik för året 1571 som gavs ut av Hans Forsell redan i slutet av 1800-talet (Forsell 1872-1883) och här har alltså de som arbetat med databasen kunnat stödja sig på Forsells sammanställning.

Det finns inte någon motsvarighet till Älvsborgs lösen och det därmed genererade källmaterialet för de tidigare danska landskapen. Det som finns är närmast ett antal boskapskatter från tiden kring 1570, skatter som dessutom kan ha varit inspiration till den förmögenhetsbeskattning som finansierade Älvsborgs lösen (Andersson Palm 2013:25). Dessvärre är underlagen inte bevarade utan kvar är endast sammanställningar summerat per större områden (härad eller slottslän). Eftersom beskattningen är baserad på boskapsinnehaven på ett sätt som liknar beräkningen av nötkreatursenheter (mer om begreppet längre fram i texten) där man betalade mer för storboskap och mindre för små fjäderfå kan de länsvisa summeringarna ändå användas för att uppskatta det summerade antalet djur per område och för hela Skåne. Därmed är det också möjligt att fördela siffrorna på sockennivå baserat på antal brukare m.fl. grunder. En uppskattning av enskilda djurslag – t.ex. antal oxar - blir däremot rena gissningar (Andersson Palm 2013:133).

Boskapsbeståndet för 1630 är enligt Andersson Palm svårt att uppskatta då det saknas motsvarighet till de svenska boskaps- och utsädeslängderna ”för Skåne och Blekinge saknas direkta uppgifter om åker och äng nästan fullständigt för någon tidpunkt nära 1630” (Andersson Palm 2016:206). Man har i stället valt att utgå från uppgifter kring 1670 och göra en grov skattning, ”för Skåne och Blekinge har i regel uppgifter från början av 1670-talet fått bidra till en grov bild” (Andersson Palm 2016:149).

Det är alltså först med 1671 års revningsprotokoll, alltså de skatteunderlag som svenska kronan upprättade efter att Skåne blivit del av Sverige, som man får en någorlunda god bild av förhållandena, men Andersson Palm menar att det går att använda dessa siffror för att få en bild av normalläget kring 1630 (Andersson Palm 2016:213). I en jämförelse mellan de närliggande Sunnerbo härad i Småland med uppgifter för 1630 och Norra Åsbo härad i Skåne med uppgifter från 1670 konstaterar han att antalet djur per hushåll och per tunnland sådd åker är likartat, något som skulle tala för att djurtalet hållit sig oförändrat under perioden (Andersson Palm 2016:214). Det är möjligen rimliga antaganden men eftersom siffrorna för 1690 också är baserade på 1671 års revningsprotokoll innebär det att statistiken ger bilden att ingen förändring skedde från 1630 till 1690.

För 1750 är uppgifterna om djurantal baserade på häradsvisa undersökningar av ca 25 bouppteckningar. Siffrorna är sedan fördelade på sockennivå efter t.ex. mantal eller annan fördelningsgrund (Linde 2012:18-20). Man för ett rätt ingående resonemang kring metoder för att säkerställa att det verkligen är aktiva brukares bouppteckningar som använts (Linde 2012:7ff). Metoden innebär rimligen att uppgifterna blir säkrare ju större underlaget är och på häradnivå bör man kunna räkna med att de ger en god bild av faktiska förhållanden. Så vitt jag kan bedöma är det också i redovisningen för 1750 som den första riktigt säkra uppgiften redovisas. Här citeras nämligen en rapport från magistraten i Lund som anger att man har ”inalles” 1050 får (Linde 2012:46).

För 1750 har man även gjort antagandet att ”vissa skogsområden i Torna härad tillämpar ensäde” (Linde & Andersson Palm 2014:33) något som förklarar de höga siffrorna för andel besädd åker. I själva verket finns det skäl att tro på en närmast motsatt förklaring. Ensäde innebär att man varje år besår hela sin åkermark men här är en mer trolig förklaring att markerna var så magra att den möjliga åkern brukades i ett sorts roterande ensäde där man odlade en del av marken ett eller ett par år i följd och därefter lät marken vila under en så lång trädesperiod att den helt enkelt inte längre räknades som åker. Från Kulturens Östarp som ligger i en av de berörda socknarna vet vi att man har tillämpat just den typen av odling.

Uppgifterna för 1810 är också baserade på bouppteckningar. Metoden är samma som användes för det föregående tidsskiktet, 25 bouppteckningar per härad valda så nära referensåret som möjligt (Linde & Andersson Palm 2014:33) Dock har man inte kunnat identifiera fler än 13 bouppteckningar för Torna härad, varför uppgifterna möjligen är mindre tillförlitliga när det gäller detta härad. Som stöd för bedömningen av Torna

Alfred Olsson i Riseberga omkring 1917-18. Foto: Per Stjernberg, Kulturen i Lund.

härafs djurantal har man använt ett medeltal av sammantaget 39 bouppteckningar från Torna och Bara härad (Linde & Andersson Palm 2014:89).

Uppgifterna om areal äng är hämtad ur jordbruksstatistik från 1907 (Linde & Andersson Palm 2014:45). Det är svårt att se hur uppgifter om ängsareal 1907 skulle kunna vara representativt för motsvarande areal 1810, eftersom det var under detta århundrade som man övergick från att skörda vinterfoder på naturliga ängar till att odla det som vallgröda (sått gräs) på åkern. Den redovisade arealen äng är för de två häraderna 3997 tunnland, något som förefaller orimligt lågt för att underhålla det redovisade antalet djur. Dessutom redovisar t.ex. *Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige VII* tryckt 1866 inte mindre än 7973 tunnland naturlig äng för enbart Torna härad (1866:66).

DATABASENS INFORMATION

Databasens stora fördel är att en stor mängd information nu finns samlad och tämligen lättöverskådlig. Eftersom formatet är excellfil blir det också enkelt att sortera och summera den information man är ute efter. Som synes ovan är siffrorna ibland snarare baserade på "sannolika uppskattningar" än på faktiska arkivuppgifter. De säkraste uppgifterna är befolkningsuppgifterna och det kan finnas skäl att påminna sig om befolkningsstrukturen inför en fördjupning i djurtätheten.

Den samlade befolkningen och samlade åkerarealen i Torna och Bara härad har utvecklats enligt följande:

ÅR	INVÅNARE	ÅKERAREAL	ÅKER/INVÅNARE
1570	9 359	25 661	2,74
1630	11 113	33 179	2,99
1690	11 723	33 179	2,83
1750	16 097	42 491	2,64
1810	22 923	54 717	2,39

År 1570 var Genarp, Hyby och Dalby de tre folkrikaste socknarna med en befolkning över 420 invånare per socken. Samtidigt var Bjärshög, Knästorp och Norra Nöbbelöv de tre folkfattigaste socknarna med en befolkning under 75 invånare per socken. För följande tidsskikt är Hyby, Genarp och Blentarp de folkrikaste socknarna med befolkning över 556 invånare år 1630, över 627 invånare år 1690, över 860 invånare år 1750 och över 1085 invånare år 1810.

De folkfattigaste socknarna är året 1630 Knästorp, Flackarp och Bjärshög med befolkning under 87; året 1690 Görslöv, Knästorp, Bjärshög med befolkning under 87; året 1750 Görslöv, Knästorp och Bjärshög med befolkning under 120 samt året 1810 Knästorp, Flackarp, Bjärshög med befolkning under 168.

Databasen räknar Lunds domkyrkoförsamling som stad medan sankt Peters kloster räknas som landsbygd. Domkyrkoförsamlingens invånarantal var för de fem tidsskikten 860; 1211; 1251; 2058 samt 3224. Domkyrkoförsamlingens befolkning i relation till den kringliggande landsbygden var tämligen stabil men ökade något under 1700-talet från 9,2% över 10,9% och 10,7% till 12,8% och slutligen 14,1%.

Databasen innehåller också uppgifter om odlingssystemet, d.v.s. hur stor andel av åkermarken som besåddes respektive fick ligga obesådd i vila ("träda") ett enskilt år. Tresåde, som innebär att åkern delades i tre delar varav två besåddes och en trädades, är det dominerande odlingssystemet under hela perioden. Det anges som odlingssystem för samtliga socknar utom Lomma i de första tre tidsskikten. För Lomma uppges istället firsåde som dominerande odlingssystem. I de två sista tidsskikten är fortfarande tresåde det dominerande odlingssystemet men många fler har firsåde och ett antal socknar kring Romeleåsen (Silvåkra, Revinge, Everlöv, Gödelöv) har ännu större andel besådd åker. Detta beror sannolikt på att man tillämpade det roterande ensåde som beskrivits tidigare i denna text, där åkermarken besåddes något eller några år och sedan fick vila en längre period och därför inte räknades som åker. I Kyrkheddinge och Esarp redovisar man tvåsåde både 1750 och 1810.

DJURTÄTHET OCH FODERAREAL

Inom ramen för ett relativt stabilt odlingssystem och en efterhand långsamt växande men stabilt fördelad befolkning kan det vara intressant att tillföra data för djurtäthet och foderareal.

”Östarp Interiör från gammalgården med ’plättiga’ svin samt Färsingahingsten Taman”. Vykort. Källa: Kulturen i Lund.

Djurtätheten anges dels i form av uppgifter om antal djur per djurslag och dels som ett sammanvägt antal ”nötkreatursenheter”. Nötkreatursenheten (Ne) är inom ekonomisk historia och kulturgeografi ett vedertaget sätt att indexera antal djur. Den skala som brukar användas för det förindustriella jordbrukets tid är följande: 1 häst = 1,5 Ne, 1 unghäst = 0,75 Ne, 1 nötkreatur = 1 Ne, 1 ungnöt = 0,5 Ne, 1 får = 0,1 Ne, 1 get = 1/12 Ne, 1 svin = 0,25 Ne (Andersson Palm 2013:8).

Antalet djur för 1570 och 1630 baseras på skatteuppgifter och i tidigare diskussioner om dessas värde som källa har bl.a. Hannerberg menat att antalet unga djur underskattats (Andersson Palm 2016:16-23). I databasen har man därför använt sig av Hannerbergs metod för att uppskatta det verkliga antalet djur och redovisar siffrorna med respektive utan detta ”Hannerbergstillägg” (Andersson Palm 2013:8, 30)

Foderarealen är den areal som nyttjas för djurens utfodring sommar och vintertid. Under den tid som databasen omfattar fick djuren sitt sommarfoder genom att vistas utomhus och beta. Foderarealen under betessäsongen utgjordes därmed dels av den del av åkermarken som låg i träda och dels av utmarken, den mark som inte brukades som åker eller äng. I denna del av Skåne var stora delar av utmarken de s.k. fåladsmarkerna, betesmarker som låg i utkanten av byarnas ägor och var inhägnade till bete. Vinterfodret hämtades från ängsmarken, den ständigt gräsbevuxna areal där gräset skördades med lie under slåttern i juli för att sedan torkas till hö och förvaras i gårdens foderlador till vintern. Eftersom avkastningen från ängarna noterades i jordeböckerna finns det data för detta under en del av åren. Djurtätheten, antalet oxar samt den samlade höskörden i Torna och Bara uppgick enligt databasen till:

ÅR	DJURTÄTHET (NÖTKREATURSENHETER)	OXAR	LASS HÖ	NE/ INVÅNARE	NE/ TUNNLAND
1570	29 057	i.u.	32 987	3,10	1,13
1630	24 143	2270	41 478	2,17	0,73
1690	39 614	i.u.	41 478	3,38	1,19
1750	45 824	3218	i.u.	2,85	1,08
1810	33 346	3341	i.u.	1,45	0,61

Databasen ger dessvärre inga uppgifter om betesarealen vid något av de fem tidssnitten. Det finns helt enkelt inga enkelt tillgängliga översiktliga data för detta. Man kan göra tankeexperimentet att i stort sett all areal som inte odlades som åker användes för djurfoder, endera som betesmark eller som ängsmark. Eftersom den odlade åkerarealen successivt ökar under den studerade tidsperioden skulle detta kunna tas som en indikation att foderarealen minskar eller i vart fall blir intensivare utnyttjad. Det bör särskilt noteras att uppgifterna om antal djur 1630 respektive 1690 är baserade på samma källmaterial, till största delen revningsprotokoll från ca 1670. Skillnaden i redovisat antal djur beror i stället på att databasen använt två olika metoder för att beräkna statistik utifrån detta källmaterial. För år 1630 har man ”homogeniserat” uppgifterna men för år 1690 ”redovisas dock bara revningsmännens ursprungliga uppdelning av djuren” (Andersson Palm 2012:128). Min bedömning är att man i huvudsak bör bortse från djuruppgifterna för år 1630.

SAMLAD BILD

Sven Dahl publicerade 1942 standardverket *Torna och Bara. Studier i Skånes bebyggelse och näringsgeografi före 1860* och detta är än idag ett ofta citerat verk inom skånsk agrarhistoria (Wetterberg 2017; Skansjö 1997). Fokus ligger på att beskriva det förindustriella jordbrukssamhället i Torna och Bara härader men han gör också täta referenser till material för Skåne som helhet.

Kring boskapen skriver han ”Det hade varit intressant att göra en sammanställning av jordrevningsprotokollets uppgifter om boskap i hela Skåne, men därifrån måste jag i detta sammanhang avstå” (Dahl 1942:148). Först med den här refererade databasen finns ett material som möjliggör den typ av översiktlighet som Dahl efterfrågar. Det är också möjligt att använda databasen för att följa utveckling över längre tid och därmed även att fånga upp förändringar som skedde inom ramen för det förindustriella jordbruket.

Med tanke på att tidsperioden sträcker sig över 240 år och dessutom ganska dramatiska år får man tillstå att siffrorna uppvisar en påtaglig stabilitet. Odlingsystemet är stabilt och den variation som finns är snarast varianter inom ramen för tresädet och möjligtvis även ett uttryck för bättre källäge som t.ex. gör att det roterande ensädet på Romeleåsen fångas upp i statistiken.

”Svin af gamla Skogsrasen, egdes af Per Frenksson i Tygarp, Ignaberga socken 5 sept 1875. Skåne”.
Källa: Mandelgrenska samlingen, Folkklivarkivet med Skånes musiksamlingar.

Relationen mellan stora och små socknar liksom urbaniseringsgraden ändrar sig väldigt lite och väldigt långsamt. Det är i stort sett samma socknar som är folkrika eller folkfattiga genom hela perioden. Man bör tänka sig att det som inom bl.a. arkeologi och agrarhistoria brukar kallas kolonisationen, nämligen bosättningens, bebyggelsens och odlingens spridning över allt större områden varit till stora delar slutförd vid mitten av 1500-talet och det fanns knappast några stora ödemarker att bebygga under de följande århundradena.

Dock är det värt att notera hur socknarna med störst befolkning finns mot Romeleåsen medan socknarna med minst befolkning finns mer centralt, kring Lund och kanske t.o.m. kring den ännu äldre centralorten Uppåkra. Detta kan möjligen vara spår av att socknar med ungefär lika stor befolkning bildades under 1100- och 1200-talet och att det därefter har skett en expansion i befolkningssiffrorna genom att områdena mot Romeleåsen koloniserats under medeltiden. Den svaga, nästan stagnerande befolkningsutvecklingen under 1600-talet stämmer väl överens med de många krigen som i olika grad drog över Skåne under perioden.

Även om det produktionstekniska ramverket var så pass stabilt fanns det en tydlig riktning i den långsamma, långsamma utvecklingen. Landskapet utnyttjades allt intensivare, med ökad sädesodling och mindre och mindre plats för djuren. Sett över längre tid blev det fler människor i relation till antalet djur och dessutom färre djur i relation till den odlade arealen. Trots detta var det lång tid kvar till det typiska sydvästkånska helåkerslandskapet. Den besådda arealen uppgick som mest till 35% år 1810 och det var långt kvar till exempelvis det tidiga 1900-talet när den odlade jorden i de två häraderna summerade till något över 76% av all mark (BiSos 1907).

Staden Lunds omland under det förindustriella jordbrukets sista sekler var alltså ett landskap som präglades av intensivt markutnyttjande men ännu hade kvar stora gröna

områden i form av betade trädor, fäladsmark eller ängsmark. Det var även ett landskap med långsamt ökande befolkning där det fanns ett stort och ständigt närvarande inslag av djur.

Riktningen var dock utstakad mot ett kapacitetstak. Ekologiska spänningar som balansen mellan mängden djur och därmed mängden gödsel å ena sidan och den besådda åkerarealen å andra sidan eller balansen mellan antal tunnland odlad jord å ena sidan och antal människor som skulle försörjas på denna jord å andra sidan blev alltmer accentuerade. Försörjningen kom att kräva en annan produktionsmodell och den begynnande agrara revolution som kom med 1800-talet levererade en sådan modell med jordskiften, växelbruk, mekanisering och urbanisering.

Och oxarna, vad säger databasen då om oxarna? Ja, inte så mycket. De stora oxdrifterna och oxhandeln med kontinenten sätter exempelvis väldigt lätta spår och för att få veta mer om dem behöver man söka sig till helt andra källmaterial. Kanske får man när det gäller just denna fråga inte veta så mycket mer av databasen än att det var betydligt vanligare att vara människa än att vara ox i staden Lunds omland under perioden 1570-1810. Databasens främsta värde ligger i stället i att stora mängder data nu samlats i en form som möjliggör snabb bearbetning och jämförelser över lång tid. Det är de stora, långa rörelserna som studeras bäst och syns bäst i databasens material.

REFERENSER

DATABASEN

- Lennart Andersson Palm. Göteborgs universitet, Historiska institutionen (2014). *Sockenvis jordbruksstatistik för 1570*. Svensk nationell datatjänst. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/001684>
- Lennart Andersson Palm. Göteborgs universitet, Historiska institutionen (2014). *Sockenvis jordbruksstatistik för 1630*. Svensk nationell datatjänst. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/001683>
- Lennart Andersson Palm. Göteborgs universitet, Historiska institutionen (2014). *Sockenvis jordbruksstatistik för 1690*. Svensk nationell datatjänst. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/001685>
- Lennart Andersson Palm. Göteborgs universitet, Historiska institutionen (2014). *Sockenvis jordbruksstatistik för 1750*. Svensk nationell datatjänst. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/001686>
- Lennart Andersson Palm. Göteborgs universitet, Historiska institutionen (2014). *Sockenvis jordbruksstatistik för 1810*. Svensk nationell datatjänst. Version 1.0. <https://doi.org/10.5878/002159>

LITTERATUR

- Andersson Palm, L. (2013). *Sverige 1570. Åkerbruk, boskapsskötsel, befolkning*. Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet.
- Andersson Palm, L. (2016). *Sverige 1630. Åkerbruk, boskapsskötsel, befolkning*. 2.uppl. Göteborg: Institutionens för historiska studier, Göteborgs universitet.
- Andersson Palm, L. (2012). *Sverige 1690. Åkerbruk, boskapsskötsel, skog, befolkning*. Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet.

Dahl, S. (1942). *Torna och Bara häradet. Studier i Skånes bebyggelse- och näringsgeografi före 1860*. Lund: Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutions avhandlingar VI.

Forssell, H. (1872-1883). *Sverige 1571. Försök till en administrativ-statistisk beskrifning öfver det egentliga Sverige, utan Finland och Estland*. Stockholm: Norstedt.

Linde, M. (2012). *Sverige 1750. Åkerbruk, boskapsskötsel, befolkning*. Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet.

Linde, M. & Andersson Palm, L. (2014). *Sverige. Åkerbruk, boskapsskötsel, befolkning*. Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet.

Skansjö, S. (1997). *Skånes historia*. Lund: Historiska media.

Tollin, C. (1991). *Ättebackar och ödegården*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Wetterberg, G. (2017). *Skånes historia II. 1376-1720*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

BiSoS. (1909). *Hushållningssällskapens berättelser för år 1907*. Stockholm: P.A. Norstedt & söner.

Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige VII. 1866. Stockholm: Åke C.W. Hammars förlag.

BILDMATERIAL

Illustration på sida 80 detalj ur fotografi taget av Mårten Sjöbeck maj 1935 i Belteberga, Ottarps socken. Källa: Mårten Sjöbecks landskapsfotografier, Universitetsbiblioteket, Lunds universitet.